

Georgi Mitrinov

(Bulgaria, Institute for Bulgarian language, Bulgarian Academy of Sciences)

The Inscriptions on the Church Bells at the Bachkovo Monastery of the Dormition of the Holy Mother of God

Abstract: The article examines the inscriptions on the church bells at the Bachkovo Monastery of the Dormition of the Holy Mother of God. Despite their dating to the late 19th century and the first half of the 20th century, these inscriptions are of genuine interest to researchers. The author provides a detailed description of their graphic, orthographic and thematic features as well as information about the bell makers and the church donors. The study thus fills a gap in the existing body of research on the history of one of Bulgaria's oldest monasteries.

Keywords: Bulgarian ecclesiastical and historical heritage, church bells, epigraphic monuments, graphic features, dialectal features

Георги Митринов

(България, Институт за български език, Българска академия на науките)

Надписите на църковни камбани в Бачковския манастир „Успение на Пресвета Богородица“

Църковните камбани в Бачковския манастир „Успение на Пресвета Богородица“ не са били обект на проучване. Стари сведения за тях няма запазени.

Знайно е, че на западната страна на манастирската църква „Св. Архангели“ е била издигната кула звънарница, разрушена по време на силното земетресение от април 1928 г. в района на гр. Чирпан и на с. Поповица, Пловдивско, и невъзстановена отново (Кисьов/Kisyov 1990: 59). През 1902 г. е изографисана голяма манастирска панорама, като за образец зографът е използвал изработена във Виена през 1807 г. медна щампа със средства на самоковския търговец Петър Рана. Панорамата включва и нарисувана звънарницата при храм „Св. Архангели“ (Кисьов/Kisyov 1990: 76). Земетресението от април 1928 г. поврежда също източното крило на манастира. При последвалите ремонтни работи през 1929 г. то е възстановено, като е оформена и манастирската звънарница с девет камбани (Кисьов/Kisyov 1990: 37). Но за самите камбани и за надписите и украсата по тях, писмени сведения не се откриват.

Камбанарията на Бачковския манастир е разположена над самия главен вход на манастира, като се явява надстройка над етажа.¹ Част е от източната му фасада. На ниско ниво, в звънарната площадка, на около 1.50 м от пода са провесени две малки камбани, от които едната е с надпис. Над нивото на дървен полуетаж с дъсчен под и стълби към него са окачени други седем камбани с различна големина, като две от тях, които са по-малки по размер, са без надписи. Провесени са на по-ниско ниво, по-близо до дъсчения под.

---

¹ Изказвам благодарност на изследователя Теодор Пеев, с чието съдействие се осъществи проучването.

Надписи на камбана от долното ниво на звънарната площадка на камбанарията

Надписите са разположени от двете страни на средното камбанно поле, като най-горните им редове опират в горния край на полето, а най-долните са преди началото на уширението на камбанното тяло в долния край. Буквените знаци са отлети, изпъкнали.

Текст 1

р. 1: МОНАСТ

р. 2: ИРЪ

р. 3: СВ БОГОРДИЧА

Текст 2

р. 1: НАПРАВЕНА

р. 2: ПРЕЗЪ ВРЕМЕТО

р. 3: НА ИГУМИНА АРХ ПАИСИИ

На нивото на най-горния ред, между двата надписа е изписана дата: 1923 Г. Цифрите са с различна големина. Цифра 2 е с оформление като в курсивен шрифт. Доста по-ниска е височината ѝ от останалите цифри, чиито горни краища опират в изпъкналата хоризонтална линия, отделяща горното от средното камбанно поле. Рисунокът ѝ наподобява огледално обърната в хоризонтална плоскост графема Р с къса хоризонтална черта надясно в долния край на отвесната греда.

Буквите са с различни големини. Разположени са в неправилни редове, наподобяващи подредба в наборен печатарски шрифт. Някои от буквените знаци (А, Д, У, Ъ) са с по-големи размери във вертикална плоскост, като излизат над и под реда. Други пък са с удължение под реда (Т, Г).

Графема А също има алогографи, като при единия вариант двете наклонени греди се събират в остър ъгъл в горния край (ИГУМИНА). При друг вариант връзката на двете наклонени греди в горния край е с къса хоризонтална линия (ПАИСИИ). За третия е характерно, че предната наклонена хаста е с лека извивка наляво и надолу в горния край, а в долния край също има извивка наляво, която излиза под реда (НАПРАВЕНА).

Открива се различно оформление на графема Ъ, като в сричка ИРЪ горната хоризонтална греда завършва с отвесна чертица в края, а полуокръжността в долния десен край на хастата е по-скоро ъглеста, описваща квадрат. В предлог ПРЕЗЪ алогограф на графемата е с наклонена надясно хаста в горния край и с доста издължена горна хоризонтална греда. В долния десен край на наклонената хаста е оформена полуокръжност.

Графема С е с оформление като в курсивен шрифт, с доста издължена част на горната елипса и с топковиден сериф в края.

Графема Ц в дума БОГОРДИЧА е с контури на Ч. Допусната е правописна грешка в думата с изпускане на графема О.

Графема Н в последната сричка на дума НАПРАВЕНА е със силно изкривена надясно горна част на предната хаста, след свързващата хоризонтална черта, от което добива контури на А.

В ИГУМИНА се открива редукция $e > u$, характерна главно за част от източните български говори – балканските и североизточните (Стойков/Stoykov 1993: 97).

Трите графема И в лично име ПАИСИИ са с различна големина.

Височина на камбаната: 25 см без уши, 33 см с уши; d на отвърстието в долния край 29 см.

Украса

В долния край на горното поле, под раменния пояс са оформени две двойки хоризонтални изпъкнали линии с широка ивица между тях. В долния край на средното поле също са разположени две двойки изпъкнали, но тънки хоризонтални линии, разделени от ивица между тях.

Първият текст е информационен по тематика, а вторият е строителен, като се споменава името на игумена на манастира архимандрит Паисий, при чието управление е отлята църковната камбана. Архимандрит Паисий Пастирев в два периода е игумен на манастира: 1905 - 1906 и 1923 - 1927 г. През 1905 г. открива гроба на св. патриарх Евтимий. При второто му игуменствуване са построени чешмите около манастира, започва изграждането на източното крило, преустроена е старата манастирска трапезария и др. (Ad. Alba 1926: 33, 37-44, 127).

Надписи на камбани от горното ниво на звънарната площадка на камбанарията

Надписи на камбана № 1

В средното поле на камбанното тяло е изписан двуредов вдълбан с тънки линии текст:

- р. 1. БАЧКОВСКІИ МЪНАСТИРЪ
- р. 2. УСПЕНІИ ПРЕСВ. БОГОРОДИЦИ

Буквите са с различна големина и са подредени в неправилен хоризонтален ред. Началната буква на първата дума от горния ред и на всички думи от долния ред е с по-големи размери, като главна буква. Последните две графеми от дума МЪНАСТИРЪ са оформени с по-дребен шрифт, въпреки наличието на място. Графеми Б, Г, Т, Ъ са с триъгълни серифи в краищата на горната хоризонтална греда, а Д, Ц, Е – на долната. Свързващата черта на графема А е с наклон надолу от задната към предната хаста, като е с лека извивка в средата. Свързващата наклонена черта на графема И от задната към предната хаста, е с вълнообразна форма. Графема С е с извит край на горната полусфера, наподобяващ топковиден сериф във форма на кръг. Графема У е с издължена наклонена греда в долния край, завършваща с извивка навътре.

Прави впечатление употребата на графема Ъ (десетично *и*), характерна за църковнославянската графична система, която обичайно се пише пред буквен знак за гласен звук (Бончев/Vonchev 1995: 10). През 1899 г. е приет Дриновско-Иванчевският правопис, който не включва въпросната графема, но тук се открива нейната употреба. Авторът на текста е изписал облик МЪНАСТИРЪ вместо срещашите се във възрожденската книжнина облици *манастир* (по народен изговор) и *монастир* (характерен за църковнославянския език) (РКБЕНО/РКВЕНО 2012: 460-461; Дьяченко/Dyachenko 1900: 316). В случая е налице редукция $a > ъ$, типична за източните български говори, в частност за югоизточните (Стойков/Stoykov 1993: 97). Вместо облик УСПЕНИЕ е изписано УСПЕНІИ,

като може да се предположи наличие на краесловна редукция $e > u$ (Стойков/Stoykov 1993: 97).

На обратната страна на средното поле е поставен щемпел с текст:

- р. 1. (по горния овал): ЗАВЕДЕН . НА ЛАЗАРЪ
- р. 2. (хоризонтален): * ВЪ . ПЛОВДИВЪ *
- р. 3. (по долния овал): Δ . ВЕЛЕГАНОВЪ

Отдолу, под щемпела е изписана с широки вдълбани линии дата 1899. Последните две цифри са оформени с курсивен шрифт, като крайната 9 е с по-малки размери и долният ѝ край не опира в реда.

Височина на щемпела в най-изпъкналата част във вертикална плоскост 8.5 см; ширина на щемпела в най-изпъкналата част в хоризонтална плоскост 12.5 см.

За Лазар Велеганов се знае, че с брат му Иван са родом от с. Банско, Разложко, и работят като камбанолейари от 60-те години на XIX в. Баща им Димитър учил леярство при своя баща в родното с. Банско, Разложко, но и специализи-

рал във Виена. Лазар и Иван Велеганови се установяват в Пловдив през 1872 г. През 1876 г. Иван умира, вследствие на побоищата, на които е подложен от османските власти, по подозрение за участие в революционна дейност. Лазар продължава работа в камбанолейарската работилница, като обучава и племенника си Благой, който към 1920 г. вече ръководи работата във фирмата (Семерджиева/Semerdzhieva 2009: 123-124; Тулешков/Tuleshkov 2011: 195).

Височина на камбаната: 37 см без уши; 45 см с уши; d на отвърстието в долния край 44 см.

Украса

На раменния пояс на камбаната е оформена хоризонтална ивица с растителни мотиви и геометрични фигури. В долната част на горното поле има три дебели изпъкнали хоризонтални линии на широко отстояние една от друга. В долния край на средното поле се откриват две двойки тънки изпъкнали хоризонтални линии, разделени от широка ивица.

Надписи на камбана № 2

Вдълбаният двуредов надпис с тънки линии, разположен в средното поле на камбанното тяло, повтаря текста на предишната камбана, но тук текстът е разположен в прави редове, като всички начални букви на думите са с по-голям размер, т.е. изписани са като главни букви.

- р. 1. БАЧКОВСКІИ МЪНАСТИРЪ
- р. 2. УСПЕНІЕ ПРЕСВ. БОГОРОДИЦИ

Последните две графема от дума МЪНАСТИръ, както в надписа на предишната камбана, са с по-дребен шрифт, въпреки наличието на място. Графема Б, Г, Т, Д, Ц са с триъгълни серифи в краищата на хоризонталните греди. Но графема Б има алогограф без сериф. Свързващата черта между наклонените хасти на графема А е с наклон надолу от задната към предната хаста, като в средата има лека извивка надолу. Свързващата наклонена черта между двете хасти на графема И е с лека вълнообразна форма. Графема У е с издължена наклонена греда в долния край, завършваща с извивка нагоре. И в този надпис се открива употреба на графема Ī (десетично *и*), характерна за църковнославянската графична система. Дума УСПЕНІЕ е изписана без краесловна редукция $e > u$. Налице е също така употреба на облик МЪНАСТИРЪ с редукция $a > ъ$ (Стойков/Stoykov 1993: 97).

Поставеният на обратната страна в средното поле щемпел е със същите размери и със същия текст както на предната камбана:

- р. 1. (по горния овал): ЗАВЕДЕН. НА ЛАЗАРЪ
- р. 2. (хоризонтален): * ВЪ . ПЛОВДИВЪ *
- р. 3. (по долния овал): Д . ВЕЛЕГАНОВЪ

От двете страни на щемпела е изписана дата с широки отлети, изпъкнали линии, като от лявата му страна са разположени цифри 18, а от дясната 99 Г., (1899 Г.). Последните две цифри са оформени с курсивен шрифт, като крайната 9 е с по-малки размери и долният ѝ край не опира в долния ред. В случая последните две букви от думата МЪНАСТИръ, които са с по-малък размер, са разположени тъкмо под първите две цифри от лявата страна на щемпела.

Височина на камбаната: 53 см без уши; 67 см с уши; d на отворието в долния край 64 см.

Украса

Украсата в горното поле на камбаната и в долната част на средното поле е еднотипна с тази на камбана № 1. Но на обратната страна на щемпела в средното поле и до вдълбания надпис е изобразена икона на св. Богородица с Младенеца, като краищата на иконата са оформени с редове от отлети точки. Встрани от нея има изображение на Иисус Христос с копие в ръка при възкресението му от гроба. От двете страни на изображението, горе и долу, са отлети по два медальона, чиито фигури трудно се различават. Най-вероятно са с изображения на евангелистите.

Надписи на камбана № 3

Вдълбаният двуредов надпис, разположен в средното поле на камбанното тяло, повтаря текстовете на предишните две камбани, като по графично оформление е по-близък до надписа на втората камбана. Разположен е в прави редове и всички начални букви на думите са с по-голям размер, т.е. изписани са като главни букви.

- р. 1. БАЧКОВСКІИ МЪНАСТИРЪ
- р. 2: УСПЕНІЕ ПРЕСВ. БОГОРОДИЦИ

Последните две графема от дума МЪНАСТИръ са оформени с по-дребен шрифт, въпреки наличието на място. Графема Б, Г, Т, Ъ са с триъгълни серифи, с върха надолу, в краищата на горните им хоризонтални греди, а графема Д, Ц са със серифи на долната хоризонтална греда. Свързващата черта в средата между наклонените хасти на графема А е с наклон надолу от дясно наляво и с лека извивка в средата. Графема У е с издължена наклонена греда в долния край, завършваща с извивка нагоре и навътре. В този надпис

също се открива употреба на графема $\dot{I}$ (десетично *и*), характерна за църковнославянската графична система, като в дума БАЧКОВСК $\dot{I}$ И тя е с ударение.

И тук е налице употреба на облик М $\dot{B}$ НАСТИР $\dot{B}$ вместо употребяваните във възрожденската книжна облици *манастир* (разговорна форма) и *монастир* (църковнославянски облик) (РКБЕНО/RKBENO 2012: 460-461; Дьяченко/Dyachenko 1900: 316).

Поставеният на обратната страна в средното поле щемпел е със същите размери и със същия текст като на предишните камбани:

- р. 1. (по горния овал): ЗАВЕДЕН. НА ЛАЗАР $\dot{B}$
- р. 2. (хоризонтален): * В $\dot{B}$. ПЛОВДИВ $\dot{B}$ *
- р. 3. (по долния овал): Δ . ВЕЛЕГАНОВ $\dot{B}$

Под щемпела е изписана дата (1899), като първите три цифри са отлети с широки изпъкнали линии, а последната 9 е вдълбана.

Височина на камбаната: 47 см без уши; 60 см с уши; d на отворието в долния край 54 см.

Украса

В горното поле на камбаната и в долната част на средното поле тя е еднотипна с тази на камбани № 1 и 2. В долния край на камбанното тяло вместо плавно уширение към отворието има ръб, от който по права наклонена линия отливката стига до края. Наклонената част от ръба до отворието в долния край е с широчина 5 см.

Надписите на следващите камбани са с отлети, изпъкнали буквени знаци.

Надписи на камбана № 4

В средното и в долното поле на камбанното тяло са разположени няколко текста.

Текст 1

- р. 1: НАПРАВЕНА
- р. 2: В $\dot{B}$ ВРЕМЕТО
- р. 3: НА ИГУМЕНА
- р. 4: АРХИМАНДРИТ $\dot{B}$

Текст 2 от обратната страна на средното поле

- р. 1: НЗРАБОТИЛИ
- р. 2: ГЕОРГИ ИВ. ТОМОВ $\dot{B}$

ПЛОВДИВ $\dot{B}$

Г.

Ъ

- р. 3: И МАРИН $\dot{B}$ С АЛЕКСИЕВ

1923 Г.

- р. 4: ПАИСИЙ ОТЪ ГР. ЯМБОЛ $\dot{B}$ 23 СЕПТЕМВРИЙ

Текст 3 (в долното поле на камбаната)

В началото на уширението на камбаната в долния край, под изпъкнала хоризонтална линия, разделяща двете полета, е изписан едноредов текст:

ПЕТРИЧКИ МОНАСТИР $\dot{B}$. СВ. БОГОРОДИЦА.

Буквените знаци са отлети, изпъкнали, добре оформени в правилни редове. Височината им е 4 см, а ширината на хастите 0.5 см. Графема Б, Г, Т, Ъ; Д, Ц са с триъгълни серифи в краищата на хоризонталните греди. За оформлението на графема Р е характерно, че вместо полуокръжност в десния горен край на хастата е прикрепена форма, наподобяваща триъгълник, с горна хоризонтална линия. Графема Ъ е със силно наклонена надясно хаста в горния край, която в долния край се спуска отвесно. В долния десен край на хастата вместо полуокръжност е прикрепена ъглеста форма, наподобяваща трапец. Графема В е с голяма долна полуокръжност, прикрепена към хастата, и с доста по-малка горна, чийто горен край е права линия.

Прави впечатление наличието на графема N вм. И (NЗРАБОТИЛИ). Такова отбелязване на звук *и* е характерно за графичното оформление на кирилските текстове на камбани, дело на братя Алексови (Митринов/Mitrirov 2022: 277, 280). Графема З е с ъглести форми на овалите, като долната част наподобява остър ъгъл с рамо на долната линия на реда. Горната част е с рисунък на прав ъгъл с леко закривен наляво долен край на отвесната греда.

Специфика на надписа е комбиниране на отделни текстове. На р. 4 е изписан едноредов текст, чиято начална дума (АРХИМАНДРИТЪ) е част от текст 1, а останалата част е разположена под текст 2: ПАИСИЙ ОТЪ ГР. ЯМБОЛЪ 23 СЕПТЕМВРИЙ. Самите части на текстове 1 и 2 не съвпадат по редове, а едните са на полуредове спрямо другите. Характерно за текст 2 е че буквените знаци на р. 1 опират с горните си краища в поставената над тях линейна украса. Интерес представлява оформлението на текста на р. 3, при презиме АЛЕКСИЕВ, като в краесловието е налице изписване на отделни букви и думи в горни три полуред и на долен полуред. На първия горен полуред е отбелязана краесловна графема Ъ от презимето, а стъпаловидно, над нея, в следващ полуред е добавено Г. На следващ, трети горен полуред е изписан ойконим ПЛОВДИВЪ. Под презимето АЛЕКСИЕВ на долен полуред е изписана дата 1923 Г. Първата цифра е вдълбана (1), а останалите три са отлети (923).

За разлика от вдълбаните надписи на камбани, тук е изписан облик МОНАСТИРЪ, характерен за църковнославянския език (Дьяченко/Dyachenko 1900: 316; РКБЕНО/РКВЕНО 2012: 460-461), макар датировката на камбаната да е доста по-късна.

Височина на камбаната: без уши 65 см; с уши 77 см; d на отвърстието в долния край 76 см.

Украса

На раменния пояс на камбаната са оформени две двойки изпъкнали дебели хоризонтални линии на отстояние една от друга. Непосредствено под тях има широка хоризонтална ивица с растителни мотиви. В долния край на средното поле са разположени две дебели хоризонтални линии на отстояние една от друга. В долния край на уширението на камбаната, преди отвърстието също са оформени две изпъкнали хоризонтални линии на отстояние една от друга.

Текстовете в средното камбанно поле по тематика са строителни, като в първия е посочено историческото време, в което е отлята

църковната камбана – когато игумен на манастира е архимандрит Паисий, родом от гр. Ямбол. Вторият строителен текст включва имената на камбанолеярите, отлели църковната камбана: Георги Ив. Томов и Марин С. Алексиев. За първия камбанолеяр засега няма открити писмени данни. Вторият е син на горнобродския камбанолеяр Стоян Алексов. Роден е през 1865 г. в с. Горно Броди, Сярско. Наследява занаята от баща си. По време на Балканските войни семейството му се установява в гр. Пазарджик, където построява къща и мелница. Отваря и леярна. За кратък период се премества да живее в гр. Ксанти, където се занимава с ремонт на оръжия. Вероятно след края на Първата световна война се установява в гр. Пловдив. Променя фамилното си име от Алексов на Алексиев. Отваря в града леярна, в която изработва църковни и училищни камбани, полилеи, свещници, кантари и обществени часовници. В периода 1923 – 1925 г. фирмата му, наречена „Братя Стоянови Алексиеви“, рекламира работата си на страниците на „Църковен вестник“ (Даутов ЛА/Dautov LA)². Според изследователя Н. Тулешков старият майстор Алексо от с. Горно Броди имал трима сина: Стоян, Георги и Марин (Марко). През 1904 г. последният се преселва в София, където с по-късно дошлите свои братя основава семейна фирма. Марин (Марко) след Първата световна война се отделил от братята си и заедно със синовете си Стоян и Димитър основал своя фирма. Основател е на камбанолеярната работилница на Светия Синод в София (Тулешков/Tuleshkov 2011: 197, 199). Тези данни за Марин Алексов са спорни, тъй като според надписа на една от църковните камбани от храма „Св. Димитър“ в с. Зърнево, Неврокопско (дн. грц. Като Неврокопион) тя е отлята през 1909 г. от Марин Стоян Алексов от с. Горно Броди, Сярско (Даутов/Dautov 2020, № 2). В надпис на камбана от часовниковата кула в с. Горно Броди, Сярско е отбелязано, че тя е отлята на 08.04.1906 г. от майстор Марин Стоян Алексъ (Даутов/Dautov 2019, № 4). Тези данни показват, че в първото десетилетие на XX в. камбанолеярят Марин С. Алексов живее и работи в родното си село Горно Броди, Сярско.

Третият текст (едноредов), разположен в долното камбанно поле, е информационен: ПЕТРИЧКИ МОНАСТИРЪ. СВ. БОГОРОДИЦА.

Названието ПЕТРИЧКИ МОНАСТИРЪ е отбелязано в Типика на Григорий Бакуриани от XI в.:

...μονὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριτζονίτισσης (манастир на Пресвета Богородица Петрицонитиса); ...ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ κάστρου τοῦ Πετριτζοῦ (в землището на крепостта Петрич) (с. 40); ...τε τοῦ χωρίου διακείμενον ὁ παρὰ τῶν ἐπιχωριαζόντων ὀνομάζεται Πετριτζός, Βασιλικῆς δὲ ἐπικέκληται ([Тоzi дом] е разположен на границата на селото, което се нарича Петрич от местните жители, а носи и прозвището Василикис) (с. 41); ...διακείμενον κάστρον ἦτοι τὸ χωρίον ἐπονομαζόμενον Πετριτζός, ὃ Βασιλικῆς ὀλοκλήρως ἐγχωρίοις ἐπιλέγεται... (От тях първият и главният имот е крепостта или селото, което се намира в същата Филипополска тема и което се нарича Петрич, а местните жители го именуват изобщо Василикис) (с. 42) (Типик/Tipik 1968: 40, 41, 42).

Надписи на камбана № 5

Текст 1

р. 1: ИЗРАБОТИЛИ

р. 2: ГЕОРГИ ИВ ТОМОВЪ

р. 3: И МАРИНЪ С. АЛЕКСИЕВИ

---

² Изказвам благодарност на изследователя Николай Даутов за предоставената ми информация от личния му архив, свързана с камбанолеярят Марин С. Алексиев от с. Горно Броди, Сярско.

р. 4: ГР ПЛОВДИВЪ

Текст 2

р. 1: НАПРАВЕНА

р. 2: ВЪ ВРЕМЕТО

р. 3: НА ИГУМЕНА АРХИ

р. 4: МАНДРИТЪ ПАИСИИ

р. 5: ОТЪ ГР ЯМБОЛЪ

р. 6: 1923 Г. 23 СЕПТЕМВРИИ

На полуред между р. 1 и р. 2 на двата текста, в празното поле е изписано:

МОНАСТИР С: БОГОРОДИЦА

И тук, както в надписа с отлети, изпъкнали букви на предишната камбана, дума МОНАСТИР е с облик, характерен за църковнославянския език (Дьяченко/Dyachenko 1900: 316; РКБЕНО/RKBENO 2012: 460-461), но без краесловен еров буквен знак. А съкращението СВ. (свети, света) е отбелязано само с графема С: (с двоеточие).

Редове 1 и 4 от текст 1 са с отстъп от три буквени знака от началото на реда. Най-горният и най-долният ред от шестредовия текст опират съответно в горния и в долния край на средното поле. На места разстояние между редовете почти няма.

Графемите не са разположени в правилни редове, имат различна големина и различен наклон на хастите, което наподобява подредба в наборен печатарски шрифт, характерно за надписа на камбана от ниското ниво на звънарната площадка. В краесловие се изписва графема И: ПАИСИИ, СЕПТЕМВРИИ. Графема Г, Т и Ъ са с триъгълни серифи на хоризонталните греди. Средната хоризонтална черта на графема Е завършва със сериф. Графема А има алогографи. При единия двете наклонени части не се събират в остър връх в горния край, а се свързват с къса, леко дъговидна черта. При друг алогограф предната наклонена хаста завършва с извивка напред в долния край.

Прави впечатление изписаното на р. 3 от първия текст фамилно име в мн.ч.: И МАРИНЪ С. АЛЕКСИЕВИ. Може да се предположи, че писачът е допуснал грешка, като вместо краесловно Ъ е изписал И. А може би плуралната форма има връзка с това, че в периода 1923-1925 г. фирмата на камбанолеляря носи име „Братя Стоянови Алексиеви“ (Даутов ЛА/Dautov LA).

Височина на камбаната: без уши 37 см; с уши 48 см; d на отвърстието в долния край 45 см.

Украса

В долната част на горното поле са оформени три широки изпъкнали хоризонтални линии, отделени на равни широки отстояния една от друга. В долния край на средното поле има три тънки хоризонтални изпъкнали линии. Следва широка вдлъбната ивица, в края на която са разположени други четири тънки хоризонтални изпъкнали линии.

Заклучение

Камбаните с надписи от звънарницата на Бачковския манастир могат да се обособят в две групи, според графичното оформление на буквите: с изпъкнали, отлети букви и с вдълбани с тънки ивици в камбанното тяло букви. По-ранна е датировката на камбаните с вдълбани текстове (1899 г.). Тези с отлети буквени знаци са датирани от 1923 г., като е посочена и точна дата на отливането им – 23.09.

Според посоченото авторство камбаните с вдълбани текстове са дело на камбанолеяр Лазар Велеганов, за което свидетелстват и текстовете на поставените щемпели. Камбаните с отлети букви на текстовете са дело на Марин С. Алексиев и Георги Ив. Томов, като данни за втория камбанолеяр не се откриват в досегашни публикувани проучвания. В случая отлетите църковни камбани са дело на представители на двете най-известни камбанолеярски фамилии по българските земи: Алексови (по-късно Алексиеви) с потекло от с. Горно Броди, Сярско, и Велеганови с потекло от с. Банско, Разложко.

Текстовете на камбаните по тематика са строителни и информационни. Информационните текстове включват данни за историческото време, в което са отлети камбаните – по времето на игумена на манастира архимандрит Паисий. Прави впечатление, че два и повече са текстовете на камбани, чиито букви са отлети, изпъкнали. В единичен случай е налице творчески подход при пространственото оформление на отделен текст, чиито части са изписани на полуредове над и под основния ред. Това е характерно за творческото мислене на горнобродските майстори камбанолеяри (Митринов/Mitrinov 2022: 270-271, 272-273).

ЛИТЕРАТУРА

- Бончев 1995: *Бончев, Ат.* Църковнославянска граматика. Речник на църковнославянски език. Велико Търново: ЕТ „Христо Червенakov – Митко“ (Bonchev 1995: *Bonchev, At.* Tsarkovnoslavyanska gramatika. Rechnik na tsarkovnoslavyanski ezik. Veliko Tarnovo: ET „Hristo Chervenakov - Mitko“).
- Даутов 2019: *Даутов, Н.* Кулата в с. Горно Броди (Ано Вронду). – Български турист, №4 (Dautov 2019: *Dautov, N.* Kulata v s. Gorno Brodi (Ano Vrondu). – Balgarski turist, № 4). <https://bg-turist.com/Kulata-v-selo-Gorno-Brodi-Ano-Vrondu> (04.09.24)
- Даутов 2020: *Даутов, Н.* Църква „Св. Димитър“, гр. Като Неврокопи (Зърнево). – Български турист, № 2 (Dautov 2020: *Dautov, N.* Tsarkva „Sv. Dimitar“, gr. Kato Nevrokopi (Zarnevo). – Balgarski turist, № 2). <https://bg-turist.com/tsyrkva-hramsveti-Dimityr-Kato-nevrokopi-Zyrnevo> (04.09.24)
- Даутов ЛА: *Даутов, Н.* Личен архив (данни от непубликувано изследване за камбанолеярския род Алексови / Алексиеви от с. Горно Броди, Сярско) (Dautov LA: *Dautov, N.* Lichen arhiv (dannii ot nepublikuvano izsledvane za kambanoleyarskiya rod Aleksovi / Aleksievi ot s. Gorno Brodi, Syarsko).
- Дьяченко 1900: *Дьяченко, Г.* Полный православный церковнославянский словарь. Москва https://azbyka.ru/otechnik/Grigorij_Djachenko/polnyj-tserkovnoslavyanskij-slovar/ (D'yachenko 1900: D'yachenko, G. Polnyj tserkovnoslavyanskij slovar'. Moskva. https://azbyka.ru/otechnik/Grigorij_Djachenko/polnyj-tserkovnoslavyanskij-slovar/) (04.09.2024).
- Кисъов 1990: *Кисъов, Сл.* Бачковски манастир. София: Интер прес 67 (Kisyov 1990: Kisyov, Sl. Bachkovski manastir. Sofia/ Interpres 67).

- Митринов 2022: *Митринов, Г., Н. Даутов*. Надписите на камбани от църкви в Неврокопска епархия – ценни епиграфски паметници от края на XIX и началото на XX век. – Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. Кн. XXXV, с. 257-301 (Mitrinov 2022: *Mitrinov, G., N. Dautov*. Nadpisite na kambani ot tsarkvi v Nevrokopska eparhia – tsenni epigrafski pametnitsi ot kraya na XIX i nachaloto na XX vek. – Izvestiya na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“. Кн. XXXV, s. 257-301).
- РКБЕНО 2012: Речник на книжовния български език на народна основа от XVII век (върху текст на Тихонравовия дамаскин). София: Издателство „Валентин Траянов“ (RKBEHO 2012: Rechnik na knizhovniya balgarski ezik na narodna основа ot XVII vek (varhu tekst na Tihonravoviya damaskin). Sofia: Izdatelstvo „Valentin Trajanov“).
- Семерджиева 2009: *Семерджиева, С.* Велегановият род. – В: Годишник на регионалния исторически музей – Пловдив. Научен форум „Пловдивски приноси 2009. Род, семейство, отечество“, с. 122-130 (Semerdzhieva 2009: *Semerdzhieva, S.* Veleganoviyat rod. – V: Godishnik na regionalniya istoricheski muzey – Plovdiv. Nauchen forum „Plovdivski prinosi 2009. Rod, semeystvo, otechestvo“, s. 122-130).
- Стойков 1993: *Стойков, Ст.* Българска диалектология. Под редакцията на М. Сл. Младенов. София: Издателство на БАН (Stoykov 1993: *Stoykov, St.* Balgarska dialektologia. Pod redaktsiata na M. Sl. Mladenov. Sofia: Izdatelstvo na BAN).
- Типик 1968: Типик на Григорий Бакуриани за Бачковския манастир. – В: Гръцки извори за българската история. Т. 7, с. 39-66 (Tipik 1968: Tipik na Grigoriy Bakuriani za Vachkovskiya manastir. – V: Gratski izvori za balgarskata istoria. T. 7, s. 39-66).
- Тулешков 2011: *Тулешков, Н.* Български камбанарии и камбанолеене. – В: Сб. Архитектурното изкуство на старите българи. Т. 4, Гл. II. София: Издателство „Арх и Арт“ (Tuleshkov 2011: *Tuleshkov, N.* Balgarski kambanarii i kambanoleene. – V: Sb. Arhitekturnoto izkustvo na starite balgari. T. 4, Gl. II. Sofia: Izdatelstvo „Arh i Art“).
- Ad. Alba. 1926: *Ad. Alba*. Архимандрит Паисий Пастирев. Животопис. Станимака: Печатница Дърваров (Ad. Alba. 1926: *Ad. Alba*. Arhimandrit Paisiy Pastirev. Zhivotopis. Stanimaka: Pechatnitsa Darvarov).